

Krmíčková, Helena

Gallus Asserunt quidam : rozbor textu a edice

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1995, vol. 44, iss. C42, pp. [51]-69

ISBN 80-210-1271-4

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102854>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

HELENA KRMÍČKOVÁ

GALLUS
ASSERUNT QUIDAM

ROZBOR TEXTU A EDICE

Přijímání pod obojí způsobou narazilo hned od počátku na tuhý odpor. Nejvýznamnějším představitelem opozičního tábora katolického byl od prvních okamžiků pražský mistr Ondřej z Brodu, který se několikrát utkal v polemikách s Jakoubkem ze Stříbra,¹ k němu přibyl i vídeňský mistr Petr z Pulky² a další. Nesouhlas se však ozval i ze strany husitské, dokonce přímo z místa, které mělo pro husitství zásadní význam. V Betlémě se sice začalo podle svědectví Vavřince z Březové³ podávat podobojí, ale záhy proti této novotě vystoupil betlémský kazatel a Husův spolupracovník a nástupce Havlík (Gallus).⁴ Nejlepší svědectví

¹ Ondřejův život a dílo zpracovává a edici jeho spisů (včetně protiutrakvistických) přináší Kadlec, J.: *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*, Münster 1982 (*Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Neue Folge Bd. 22*).

² O Petrově životě a činnosti píše a edici jeho traktátu *Confutatio Iacobi de Misa* zpřístupnil Girgensohn, D.: *Peter von Pulkau und die Wiedereinführung des Laienkelches. Leben und Wirken eines Wiener Theologen in der Zeit des großen Schismas*, Göttingen 1964 (*Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 12*).

³ *Vavřince z Březové Kronika husitská*, ed. J. Goll, *FRB V*, Praha 1893, s. 330.

⁴ O Havlíkově při samozřejmě nejdůkladněji pojednávají práce věnované kalichu: Sedláček, J.: *Počátkové kalicha*, ČKD LII (LXXVII), 1911, s. 705–708, LIV (LXXIX), 1913, s. 468–470, 708–711, a Bartoš, F. M.: *Počátky kalicha v Čechách*, in: Bartoš, F. M.: *Husitství a cizina*, s. 93–107 (poněkud opravené znění stejnojmenného článku z ČNM 1922–1923), a také Cook, W. R.: *The Eucharist in Hussite Theology*, Archiv für Reformationsgeschichte 66, 1975, s. 25–27. Z prací věnovaných dějinám husitství nejššíře Kaminsky, H.: *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley and Los Angeles 1967, s. 128–135, 185, 187, a nejnověji Šmahel, F.: *Husitská revoluce II. Kořeny české reformace*, Praha 1993, s. 275–276. Dále pak částečně i práce o Jakoubkovi, Borecký, F.: *Mistr Jakoubek ze Stříbra*, Praha 1945 (*Spisy Kalicha 2*), s. 25–27, 31, 70, 71, a De Vooght, P.: *Jacobellus de Stříbro († 1429), premier théologien du hussitisme*, Louvain 1972 (*Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique 54*), s. 133, 164.

o této kapitole bojů o kalich na počátku roku 1415⁵ nám přináší jeho traktát *Asserunt quidam*, vyvracející Jakoubkova tvrzení z pojednání *Magna cena*.⁶

Ve svém traktátu Havlík nejprve polemizuje s Jakoubkovým názorem, že svátostné přijímání těla a krve Páně je Božím příkazem. V jeho argumentech však nejde ani tak o přijímání podobojí, jako spíše o eucharistii vůbec a přijímání duchovní a svátostné. Křesťan má svobodu přijímat, ne příkaz, což dokazují citace z Augustina, Gorrana, Ambrože a Řehoře Velikého. K této otázce se pak vrátil ještě jednou, když ukázal na známém Augustinově srovnání Zachea a setníka, že není nutno přijímat svátostně, ani když má pro to člověk vhodnou příležitost. Stejně tak odmítá Jakoubka v tom, že by eucharistie byla obecným lékem pro křesťany bez smrtelného hříchu, ale duchovně nemocné a slabé. Důležitější než eucharistie je mu pokorné srdce. Zde se opírá hlavně o biblický text. Třetí Havlíkova námitka směřuje k Jakoubkově paralele duchovního a svátostného křtu a přijímání. Hlavní oporou je zde pro něj Augustin. Formy přijímání se Havlík dotýká vlastně až v polemice s autoritami, které Jakoubek uvádí ve své argumentaci pro utrakvismus. Havlík pracoval — vedle Písma — zejména s Gratianovým *Dekretem*. Samostatné odkazy na *Dekret* neužíval příliš hojně, většinou uvedl současně autora i dílo, z něž je příslušná kapitola *Dekretu* vzata, ale vlastní text, jak zjišťujeme srovnáním, je opsán z Gratiana. Navíc jako text kánonu citoval i Gratiano dictum. Výjimkou v tomto směru je citát z Jeronýmova výkladu *Epištoly Efezanům*, který je uveden i jako citát z Gratiana. Havlíkův text nese stopy jeho vlastní úpravy, když vypustil pasáže o krvi Páně, ale má i jiné odlišnosti od Jeronýma a Gratiana. Čtení, které by bylo nejbližší Havlíkovu, nalézáme ve čtvrté knize Lombardových *Sentencí*. Za zmínku stojí, že ztotožňoval anglosaského biskupa Augustina s Aureliem Augustinem, což převzal v polemice s Havlíkem i Petr Payne, ale třeba Hus tyto dvě osoby rozlišoval. S *Dekretem* nepracoval Havlík jako právník, nikdy nešel k jeho hlubšímu studiu, neuváděl glosy ke Gratianovi, jak to činil např. právnícky vzdělaný Mikuláš z Drážďan. Sloužil mu, jak to bylo tehdy běžné, jako sbírka autorit. Ve výběru citátů nebyl závislý na nějaké předloze; v době počátečních bojů o kalich nebylo ostatně mnoho prací, o které by se mohl opřít. S některými autoritami, které zde čte poprvé Havlík (Jan Zlatoústý, Jeroným, některé citáty z Augustina), se setkáváme v pozdějších protiutrakvistických polemikách jiných autorů.

Zkoumáme-li Havlíkovo pojetí eucharistie, vidíme, že postrádal hluboké eucharistické citění Jakoubkovo. Spíše jako bychom se vrátili o několik desetiletí do doby, kdy Matěj z Janova bojoval za každodenní přijímání laiků a zmiňoval se o námitkách svých odpůrců.⁷ Havlík nepřipouští význam eucharistie pro život

⁵ K chronologickému zařazení díla srv. Bartoš, F. M.: *Počátky*, s. 103.

⁶ Rozbor textu a edice přináší Krmíčková, H.: *Iacobellus de Misa, Magna cena*. Rozbor textu a edice, SPFFBU C 40, 1993, s. 129–142.

⁷ Janovovo pojetí eucharistie je nejlépe podáno ve 4. a 5. knize jeho Regulí: *Mathiae de Janov dicti Magister Parisiensis Regulae Veteris et Novi Testamenti*, vol. V. *De corpore Christi*. ed. V. Kybal et O. Odložilík, Pragae 1926 (*Monumentorum ad historiam reformationis re-*

křesťana jako jednotlivce i křesťanského společenství.⁸ Podobně jako tomu bylo na počátcích polemik o častou eucharistii projevuje obavu před touto svátostí, klade důraz na zkoumání lidského srdce, zda je člověk hoden přijímat nebo ne, protože jinak tato svátost spíše zabíjí. Význam má přijímání nikoliv svátostné, ale duchovní.

Byl-li Havlík v otázce eucharistické vzdálen okruhu Jakoubkovu, můžeme si povšimnout — alespoň v prostoru vymezeném traktátem, který není souvislým výkladem Havlíkovy eucharistiologie, ale pouze polemikou s kratičkým dílem Jakoubkovým — příbuznosti s názory Husovými.⁹ V Husově učení rovněž neměla eucharistie onen význam jako u Jakoubka; není pro něj mezi svátostmi tou nejdůležitější a navíc hlavní důraz kladl na Písmo. Ale pokud sledujeme jeho výklady o eucharistii, nemůže nám uniknout, že — tak jako Havlík — vykládal verš z Janova evangelia 6,54 „*Nisi manducaveritis*“ ve smyslu duchovním.¹⁰ V tomto se zásadně lišil od Jakoubka, který naopak ostře kritizoval jiný výklad onoho *locus communis raného českého utrakvismu*¹¹ než ve smyslu přijímání svátostného. Duchovní přijímání je ostatně pro Husa důležitější než přijímání svátostné, ježto bylo přikázáno Kristem, kdežto svátostné pouze církevním předpisem. V souvislosti s duchovním přijímáním Hus několikrát cituje známý Augustinův výrok „*Crede et manducasti*“, kterého užil zprostředkovaně přes citát z Gorrana i Havlík. Podle Husova názoru není zapotřebí svátosti oltářní ke spáse, což je dokázáno na příkladu dětí. V celém traktátu *Asserunt quidam* dokazuje Havlík totéž a ve spojitosti se svátostí křtu rovněž poukazuje na děti. Pro Husa znamená přijímání milovat Krista, pamatovat na jeho umučení, a tak přebývat v jeho milosti.¹² Také Havlík zdůrazňuje u eucharistie památku umučení

ligionis in Bohemia saec. XIV. et XV. spectantium vol. XIII), a *Matthiae de Janov dicti Magistri Parisiensis Regularum Veteris et Novi Testamenti liber V De corpore Cristi (editionis volumen VI)*, ed. J. Nechutová, München 1993 (*Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 69*).

- 8 O významu eucharistie v době předhusitské a husitské pojednává Nechutová, J.: *K charakteru eucharistie v české reformaci*, SPFFBU B 18, 1971, s. 31–44.
- 9 Husovo učení o eucharistii nejdrobněji rozebral Kybal, V.: *M. Jan Hus. Život a učení. Díl II. Učení, část 3.*, Praha 1931 (*Laichterův výbor nejlepších spisů poučných, kniha XLIX*), s. 235–258. Naposledy zpracoval tuto problematiku Werner, E.: *Das Altarsakrament im Religionsverständnis von Jan Hus*, in: *Husitství — reformace — renesance*. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela. Uspořádali J. Pánek — M. Polívka — N. Rejchrtová, Praha 1994, s. 317–329, kde uvádí také příslušnou novou literaturu. Werner však pomíjí Husův výklad 4. knihy Lombardových *Sentenci*, v němž Hus mluví o přijímání podobojí. Svůj původně negativní názor na utrakvismus změnil Hus vlastně až v Kostnici, a tak katolická opozice na Husův výklad mohla poukazovat. Srv. Kadlec, J.: *Studien*, s. 45–46, 245–246.
- 10 *De corpore Christi*, vyd. V. Flajšhans, Praha 1903 (*Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století, č. II, Spisy M. Jana Husi, č. 2.*), s. 26–29, a *Super IV Sententiarum III*, vyd. V. Flajšhans, Praha 1906 (*Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století, č. 6, Spisy M. Jana Husi, č. 6.*), s. 558–561.
- 11 Nechutová, J.: *K charakteru*, s. 42.
- 12 Mistr Jan Hus, *Výklady*, Praha 1975 (*Opera omnia, tom. I*), kap. 92, s. 369.

Páně. Hus v úvahách, zda přijímat či ne, užívá srovnání mezi setníkem a Zacheem;¹³ zde se nestaví jednoznačně jako Havlík na stanovisko pokorného setníka, ale jako on klade důraz na zkoumání lidského nitra, zda je člověk hoden nebo ne. Pro Husovo chápání eucharistie byla charakteristická konkomitance.¹⁴ O ní se Havlík nezmiňuje, což bylo dáno zřejmě tím, že v traktátu *Asserunt quidam*, ač polemizuje s kalichem, mluví vlastně o tom, zda se má či nemá přijímat a zda často. Souznění názorů Husových a Havlíkových je tedy více než zřejmé. Se vztahem Hus — Havlík se setkáváme i přímo, a to v listu, který Hus zaslal svému betlémskému nástupci z kostnického žaláře 21. června 1415.¹⁵ V této době vlastně už schválil novotu, která byla zavedena v Čechách.¹⁶ Havlíka se snaží s odkazem na svůj kostnický traktát přesvědčit, že kalich byl ustanoven Kristem. Hlavně však na něj apeluje, aby svou opozicí vůči Jakoubkovi nepůsobil roztržku.

Hus nebyl jediným, kdo napomínal Havlíka, aby udržoval jednotu s bratřími. Jakoubek zřejmě neodpověděl na Havlíkovy námitky žádným rozbořem, ale adresoval mu přání, aby se nestavěl na odpor kalichu.¹⁷ Jakoubkovy pře se ujali dva z okruhu jeho přátel, Petr Payne a Mikuláš z Drážďan. Petr vystoupil velmi rozhorleně a místy až nevybíravě v traktátu nadepsaném *Replica Magistri Petri Anglici contra scripta prefati Galli*,¹⁸ Mikuláš v traktátu s incipitem *Nisi manducaveritis*.¹⁹ Havlík však své stanovisko neopustil, jak víme z pozdější anonymní invektivy proti husitům, kde se píše, že byl pro svou opozici vůči kalichu pronásledován.²⁰

Ale ani katolická strana zřejmě nezůstala Havlíkovým vystoupením nedotčena. Sedlák²¹ zdůraznil, jak katolické bylo vědomí mnohých stoupenců Huso-

¹³ *Super IV Sententiarum III*, s. 580–582.

¹⁴ *Tamtéž*, s. 557.

¹⁵ *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, vyd. V. Novotný, Praha 1920 (*Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století, č. XIV, Spisy M. Jana Husi, č. 9*), č. 141, s. 294–295.

¹⁶ Stalo se tak v traktátu *De sanguine Christi sub specie vini a laicis sumendo* napsaném v Kostnici, *Iohannis Hus et Hieronymi Pragensis confessorum Christi Historia et monumenta I*, Norimbergae 1558, 42r–44r.

¹⁷ Havlíkovi je určen přépisek před Jakoubkovou kvestií *Utrum omnem sententiam cuiuslibet concilii* v rukopisu Stadt- und Kreisbibliothek v Budyšině 4° 22, f. 165r, srv. Spunár, P.: *Repertorium auctororum Bohemorum proventum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans, tom. I*, Wratislaviae — Varsaviae — Cracoviae — Gedani — Lodziae 1985 (*Studia Copernicana XXV*), č. 568, s. 217.

¹⁸ Nevydán, viz Bartoš, F. M.: *Literární činnost M. Petra Payna, č. 1*, in: Bartoš, F. M.: *Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Přibramy, M. Petra Payna*, Praha 1928 (*Sbírka pramenů k poznání literárního života československého III/9*), s. 95–96.

¹⁹ Používala jsem rukopis Knihovny metropolitní kapituly v Praze D 109.2, f. 157r–166v. Nevydán, úplný text je v rukopisu pražské Universitní knihovny IV G 15, f. 142r–157v. Pro odlišení od Mikulášova kázání se stejným incipitem je tento traktát označován *Contra Galum*.

²⁰ *Anonymi Invectiva contra Husitas*, ed. K. Höfler, *Geschichtschreiber der Husitischen Bewegung in Böhmen I, FRA Scriptores II, I*, Wien 1856, s. 623.

²¹ Sedlák, J.: *o.c.*, ČKD LII (LXXVII), 1911, s. 708.

vých. Bartoš²² dokonce uvažoval o tom, že Mikuláš z Dinkelsbühlu, který adresoval Havlíkovi svůj list *Eloquenti viro*, zaslal mu jej právě přes největšího pražského odpůrce Jakoubkova Ondřeje z Brodu. A pokud jde o samotného Ondřeje z Brodu, nevylučujeme, že Havlík znal jeho traktát *De sumptione*.²³ Když má totiž polemizovat s Jakoubkem o citátu z Cypriána, konstatuje, že se na toto téma nemusí rozepisovat, protože i protistrana odmítá některé autority uznané církví. A právě v souvislosti s Cypriánem se Ondřej ve zmíněném traktátu odvolává na Augustina, že ne všechna díla Cypriánova jsou správná a církví přijatá.²⁴ Cyprián tedy nemusí být rozhodující autoritou ani pro Havlíka. Proto když se Petr Payne zmiňoval ve své replice o společnících Havlíkových,²⁵ mohl myslet na stranu katolickou (vždyť na jiném místě se Havlíkovi vysmíval, jakou autoritou je pro něj papež a koncil²⁶), ale také můžeme tyto společníky hledat v táboře husitském, kde Havlík patrně nebyl osamocen.

Bartoš se domnívá, že z let 1414–1415 známe ještě dvě jiná vystoupení Havlíkova proti kalichu.²⁷ První, zřejmě už z r. 1414, v protestaci s incipitem *Hodie invoco testem Deum* určené rektoru university, že mu nebylo povoleno slyšení na artistické fakultě, druhé na kvodlibetu r. 1415. Protestace následuje v rukopisu brněnské Universitní knihovny Mk 98 bezprostředně za traktátem *Asserunt quidam*,²⁸ což zřejmě přivedlo Bartoše k této myšlence. Jinak se totiž nemůžeme zachytit žádných bodů, které by byly společné pro traktát *Asserunt quidam* a tuto protestaci — samozřejmě s výjimkou námitek vůči kalichu. Navíc je pravděpodobné, že vznikla později než na samém počátku bojů o kalich, protože autor by se asi nezmiňoval o svých kázáních, v nichž hlásal lidu, že ke spáse stačí přijímat pod jednou způsobou.²⁹ Ostatně novější literatura se spíše kloní k názoru J. Sedláka, že autorem této protestace byl dominikán Petr z Uničova.³⁰

Kvodlibetní kvestie *Utrum probari potest demonstracione vel evidenciacia naturali Deum esse trinum cum aliis fidei articulis et cetera*³¹ nám přináší podstatně

22 Bartoš, F. M.: *Počátky*, s. 94–99. Autorství listu *Eloquenti viro* bylo přisuzováno různým osobnostem, než tento problém rozhodl definitivně ve prospěch Mikuláše z Dinkelsbühlu Madre, E.: *Nicolaus von Dinkelsbühl Leben und Schriften*, Münster 1965 (*Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters*, Bd. XL, Heft 4), s. 252–254.

23 Otištěn u Kadlece, *Studien*, s. 167–224. J. Kadlec nechce propadat extrémům a zařazovat vznik Ondřejových děl s přesností na minutu, proto datuje toto Ondřejovo dílo do r. 1415 před kostnický zákaz kalicha, ale je zřejmé (srv. Krmíčková, H.: *o.c.*, s. 134), že tento traktát Ondřejův vznikl před traktátem Havlíkovým.

24 Kadlec, J.: *Studien*, s. 191.

25 F. 158r.

26 F. 158v.

27 Bartoš, F. M.: *Počátky*, s. 93–102.

28 Na f. 158v–159v, podstatnou část otiskl Sedlák, J.: *o.c.*, ČKD LV (LXXX), 1914, s. 320–322.

29 *Tamtéž*, s. 321.

30 Srv. Kadlec, J.: *Řeholní generální studia při Karlově universitě v době předhusitské*, AUC HUCP VII/2, 1966, s. 78.

31 Nevydána, celé znění obsaženo v rukopisu pražské Universitní knihovny VIII F 7, f. 253r až 287v.

více materiálu než protestace. Výsledky novějších výzkumů však původní domněnky Bartošovy v mnohém vyvracejí. Především on sám o něco později zpochybnil konání kvodlibetu r. 1415.³² Kvodlibetní disputace neprobíhala r. 1414, jak se domníval Sedlák,³³ ani r. 1415, jak dedukovaly původní hypotézy Bartošovy, ale byl to kvodlibet z ledna roku 1416, což podrobně ukázala pozdější literatura.³⁴ Kvestie tedy nepodává svědectví z doby samých počátků kalicha a Bartošovy vývody dostávají výraznou trhlinu. Bartoš se snažil dokazovat na v kvestii naznačených osudech autora, že jde o události, které známe ze života Havlíkova. Poukazoval také na styčné body obou děl a z toho usuzoval, že jde o identickou osobu. Jeho srovnání jsou však příliš obecná a identitu autora rozhodně nedokazují. Podobných styčných bodů by se dalo nalézt i více, ale může to svědčit i o tom, že šlo o dva autory vycházející ze stejného prostředí, kteří pak měli i podobné osudy. Obsahově tato dvě díla rozhodně neprojevují tak výrazné přibuzenství, jak se domníval Bartoš. Důkazem je vlastně už samotný přístup ke kalichu. Autorovi kvestie jde o podstatu Jakoubkova kalicha. Jakoubkovi nestačila konkomitantní nauka o automatické přítomnosti krve Páně, ale už od samých počátků utrakvistických polemik zdůrazňoval nutnost kalicha vnímatelného smysly, *sensibilis*. O tomto se zmiňoval i v *Magna cena*. Havlík pak reagoval pouze poukazy na duchovní a svátostné přijímání, ostatně o samotném kalichu, jak jsme ukázali výše, se příliš nerozepisoval. Výraz *sensibilis* užil vlastně jen jednou, a to v komentáři k citátu z Jana Zlatoústého, kde ve smyslu přijímání duchovního vykládá verše z 6. kapitoly Janova evangelia. Zkoumáme-li citované autority, pak nás zarazí skutečnost, že Havlík, pokud by byl autorem kvestie, se záměrně vyhýbal užití těch církevních autorit, které citoval v traktátu *Asserunt quidam*. A to je o to podivnější, že např. Jakoubek ve svých dílech neustále opakuje ty autority, o kterých se rozepisoval už v samých počátcích polemik. Kvestie i traktát mají společný pouze jediný citát z Augustinova díla *Ad inquisitiones Januarii*,³⁵ který v nich však nemá shodné znění; zatímco Havlík cituje podle Gratiana, kvestijní čtení je bližší přímo textu Augustinovu. Pokud jde o citace z Gratiana — Havlíkem tak oblíbené — kvestie je až na jedinou výjimku neužívá. Vzdálenou podobnost ještě vykazuje citát z Řehořových *Mora-*

³² Bartoš, F. M.: *Nové světle do Husova rektorátu na Karlově universitě*, JSH XI, 1938, s. 9, pozn. 38.

³³ Sedlák, J.: *o.c.* ČKD LII (LXXVII), 1911, s. 102.

³⁴ Příslušný kvodlibet k roku 1416 zařadil Ryba, B.: *Kvodlibet Šimona z Tišnova*, LF 72, 1948, s. 177–186. Důkladný rozbor kvodlibetů na pražské universitě přinesl Kejř, J.: *Kvodlibetní disputace na pražské universitě*, Praha 1971 (*Sbírka pramenů a příruček k dějinám University Karlovy 6*), k naší kvestii s. 100, 152. Kejř poukázal na skutečnost, že toto dílo rozsahem přesahuje kvestie přednesené na kvodlibetech, že šlo tedy o rozšířené zpracování. Třebaže rok 1416 uvádí v cizojazyčné literatuře Kaminsky, H.: *o.c.*, s. 185, někteří autoři stále ještě pracují s chybnými chronologickými údaji, srv. De Vooght, P.: *o.c.*, s. 123, Cegna, R.: *Początki utrakwizmu w Czechach w latach 1412–1415 (W związku z odnalezieniem dzieła „Plures tractatuli pullulant... Omnibus Christi fidelibus” Jakoubka ze Stríbra)*, *Przegląd historyczny* LXIX, 1978, s. 104.

³⁵ V kvestii UPPD f. 271r, v traktátu *Asserunt quidam* f. 21–32 naší edice.

*lit.*³⁶ I když však obě díla mluví shodně o lásce a zákonu, odvolávají se na stejnou kapitulu z Řehoře, ale na jiné místo. Odlišnost ve výběru autorit můžeme nejlépe sledovat v těch pasážích, kde se obě práce zmiňují o hereticích.³⁷

Třebaže jménem neznáme jiného odpůrce z řad husitského tábora než Havlíka, autorem kvestie musel být některý další z mladších husitských mistrů, který jako Havlík nesouhlasil s podáváním z kalicha. Utravismus tedy způsobil v řadách husitských vzdělanců podobnou názorovou krystalizaci jako později otázka přijímání dětí.

Text traktátu *Asserunt quidam* známe ze tří rukopisů.³⁸ Dva z nich jsou uloženy v Knihovně pražské metropolitní kapituly se sign. O 13 (f. 97r–100v) a D 109.2 (f. 150v–156v), třetí rukopis je jako bývalý rukopis mikulovské dietrichsteinské knihovny v Universitní knihovně v Brně se sign. Mk 98 (f. 153v–158r). Rukopis Mk 98 jako jediný obsahuje chronologické údaje, vznikl v letech 1416–1417 a patřil pražským kartuziánům. Rukopisy O 13 a D 109.2 nemají žádné přesné chronologické údaje, oba pocházejí z 1. poloviny 15. století.

Tyto dva rukopisy jsou vzájemně příbuzné, vycházely zřejmě ze stejného hyparchetypu. Nejlepší čtení přináší rukopis O 13, který je také nejpečlivěji napsán gotickou polokursivou. Vykazuje sice některé písařské chyby a má i několik omisí, v jednom případě nedoplněnou, ale přes tento nedostatek je jeho čtení o něco kvalitnější než rovněž dobré čtení rukopisu D 109.2. Toto potvrzují také oba spisy s Havlíkem polemizující. I když Paynova replika a Mikulášův traktát *Nisi manducaveritis* mají svou vlastní textovou tradici, místa citující Havlíka vycházela buď z autografu nebo prvního opisu Havlíkova traktátu. A srovnáme-li tyto citáty se zachovanými texty, vidíme, že čtení rukopisu O 13 je jim nejbližší. Rukopis D 109.2 je celý věnován kalichu — jak spisy utravvistickými, tak i protiutravvistickými. Za Havlíkovým textem následuje jeden z opisů repliky Paynovy. V tomto rukopisu je jako v jediném uveden Gallus jako autor traktátu.

Rukopis Mk 98 je z těchto tří nejméně kvalitní. Je psán zběžnou gotickou kursivou a má ze všech tří nejvíce písařských chyb. Vycházel z jiné rodiny rukopisů než předchozí texty. V tomto kodexu našel J. Sedlák torzo Jakoubkova díla *Magna cena* a bezprostředně za textem Havlíkovým protestaci *Hodie in voce testem Deum*, jak jsme se zmínili výše.

Všechny tři rukopisy mají marginální glosy, které však přinášejí jen doplnění omise nebo označení autora citátu či upozornění na obsah příslušného místa. Proto je v poznámkovém aparátu nezachycuji.

Nezvěstný je rukopis P 4 knihovny koleje Národa českého, který také mluvil o autorství Havlíkově.³⁹

³⁶ UPPD f. 266r, *Asserunt quidam* f. 62–64.

³⁷ UPPD f. 268v a 278v. *Asserunt quidam* f. 141–166.

³⁸ Soupis Havlíkovy literární činnosti přináší Spunar, P.: *o.c.*, s. 368–370, *Asserunt quidam* pod č. 1037, s. 369.

³⁹ Rukopis obsahoval dílo, které katalog označuje jako „Galli contra utriusque speciem laicorum“, a za ním následovala replika Paynova „contra eundem“. Šlo tedy nepochybně o

GALLUS – ASSERUNT QUIDAM

Eine Chroniknachricht bezeugt die Anfänge des Laienkelches in Bethlehemskapelle in Prag. Bald aber wurden eben von hier die Stimmen gegen den Kelch laut. Mit Jacobellus von Mies polemisierte der Nachfolger von Hus, Prediger Havlík. Aus dieser Polemik ist uns, in einer Edition zugänglich, Traktat *Asserunt quidam* erhalten geblieben, der die Reaktion Predigers Havlík an die in *Magna cena* geäußerten Ansichten des Jacobellus von Mies ist, zwar daß die Kommunion unter beiderlei Gestalt Gottesgebot sei.

Havlík hatte nicht das gleiche Empfinden für die Eucharistie als Jacobellus, eher neigte er zur geistigen Kommunion, und vor häufigen Kommunion bevorzugte er demütiges Herz, das bekennt, daß der Mensch nicht würdig ist. Seine Auffassung der Eucharistie war nahe der Husschen Auffassung, was in einigen Formulierungen in *Asserunt quidam* sichtbar ist. Mit seinen Einsichten näherte er sich auch dem katholischen Lager. Das bezeugt auch der Brief *Eloquenti viro*, daß ihm Nikolaus von Dinkelsbühl geschickt hat. Von der Seite der Hussiten kritisierten Havlík scharf Petr Payne und Nikolaus von Dresden.

F. M. Bartoš verbindet mit Havlík noch zwei weitere Polemiken gegen den Utraquismus. Erstens handelt es sich um den Protest dem Rektor der Prageruniversität, den aber laut jüngerer Literatur Petr von Uničov verfasste und zweitens um die Quodlibet-Quästion *Utrum probari potest demonstracione vel evidencia naturali*, die Bartoš zum Jahr 1415 datierte. Dieser Quodlibet stammt aber erst aus dem Jahr 1416, und damit verlieren die meisten Bartošhypothesen ihren realen Grund. Der Verfasser dieser Quästion sieht den Kelch aus anderen Standpunkten als Havlík und er stützt sich auch auf andere Autoritäten. In der Disputation de quolibet trat also Havlík nicht auf, sonder ein anderer Prager Magister, der ursprünglich den Hussiten beiwohnte. Die Frage des Laienkelches spielte im Hussitenlager solche wichtige Rolle, wie später die Frage der Kommunion der Kinder.

Übersetzt von Jiřina Štouračová

GALLUS ASSERUNT QUIDAM

(editio critica)

Cod. O — bibl. Capit. Metrop. Pragensis O 13, f. 97r-100v

Cod. D — bibl. Capit. Metrop. Pragensis D 109.2, f. 150v-156v

Cod. Mk — bibl. Univ. Brunensis Mk 98, f. 153v-158r

O 97r
D 150v
Mk 153v

1 | In nomine Domini amen. || Asserunt quidam corpus Cristi manducare et
sanguinem eius bibere sub speciebus sacramentalibus esse preceptum et ne-
cessitatis et probare volentes ponunt primo hanc conclusionem: „*Magna cena*
5 *sacramentalis, quam fecit quidam homo, ymmo Deus et homo, ex cibo et potu sacra-*
mentalibus ad sumendum Cristi sacerdotibus et plebibus, dum comode haberi
potest oportunis loco et tempore, est precepta.“

Contra hanc conclusionem admissio illo, quod cena sacramentalis vocetur
cena magna, quod tamen restaret probare, quia sancti doctores dicunt cena
Dominica, ut patet per Augustinum in Epistola ad Ianuarium; illam vero
10 beatitudinem eternam, quam expectamus, dicunt cenam magnam fundantes se
in verbo Ewangelii Luce 14: „*Quam nemo virorum illorum, qui vocati sunt et*
renuerunt venire, gustabit.“

Arguitur pro falsitate conclusionis: *Magna cena sacramentalis* etc. non est
precepta, ergo nec *dum comode haberi potest oportunis loco et tempore* etc. est
15 precepta. Consequencia tenet a superiori negato ad inferius, si non stet opposi-
tum consequentis *dum comode haberi potest loco et tempore* etc., est precepta.
Hec consequencia est adherencium huic oppinioni — ergo *precepta*. Quod non
stat cum primo antecedente, scilicet illo *Magna cena sacramentalis non est precep-*
ta, quia est in forma contradiccio. Et quod antecedens primum, scilicet illud
20 *Magna cena sacramentalis non est precepta*, sit verum, patet ex verbis beati Augus-

1 In nomine Domini amen : Scriptum cuiusdam Galli presbiteri, quondam predicatoris in Beth-
leem, contra communionem utriusque speciei D : om. Mk — 3 conclusionem : questionem Mk
— 7 conclusionem : questionem Mk — 13 pro : sic, quod O — conclusionis : questionis Mk —
etc. om. D — 14 etc. om. D, Mk — 17 Hec...oppinioni add. m. sin. O : om. D — adherencium
: taliter herencium Mk — 18 cena sacramentalis : sacramentalis cena Mk

3 Iacobellus de Misa, *Magna cena*, in: Helena Krmíčková: Iacobellus de Misa, *Magna cena*,
SPFFBU C 40, 1993, 137

9 cf. Aurelii Augustini *Ad inquisitiones Ianuarii* librum primum seu *Epistolam LIV*, c. VII,
MPL 33, 204

10 cf. Aurelii Augustini *De correctione Donatistarum* seu *Epistolam CLXXXV* (ad Bonifacium),
c. VI, MPL 33, 803-804

11 cf. Luc. 14,24

- D 151r *tini ad Ianuarium, ut ponitur in canone distincione XII^a: „Illa vero, que non sunt scripta, sed tradita, custodimus, que quidem toto orbe terrarum | observantur, datur intelligi vel ab ipsis apostolis, vel plenariis conciliis, quorum est in ecclesia saluberima auctoritas, comendata atque statuta retineri, sicut illud quod Domini passio et resurreccio et ascensio in celum, adventus Spiritus Sancti anniversaria solempnitate celebrantur, et si quid tale aliquid occurrerit, quod conservetur ab universis, quocunque se diffuderit ecclesia. Alia vero, que per loca terrarum regiones|que variantur, sicuti est quod alii ieiunant sabbato, alii non, alii vero cottidie communicant corpori et sanguini, alii certis diebus accipiunt, et si quid alii huiusmodi animadverti potest, totum hoc genus rerum liberas habet observaciones. Quod enim neque contra fidem, neque contra bonos mores esse convincitur, indifferenter est habendum, et pro eorum, inter quos convincitur, societate servandum est.” Et quod habent libertatem ad communicandum et non preceptum, idem declarat, ut habetur De consecracione distincione II^a, capitulo „Cottidie eukaristiam”, et pro confirmacione istius sunt verba beati Augustini, que scribit Ad inquisitiones Ianuarii et habentur distincione XII^a. Eciam istud antecedens manifeste patet ex verbis Gorre super Iohanne sic dicentis: „Queritur de hoc, quod dicit: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam eternam. Ex hoc videtur, quod sacramentum eukaristie sit necessitatis et quod nullus sine eo possit salvari. Contra: Aut intelligit de vita gracie, aut de vita glorie. Gracie non, quia qui digne vult accedere, prius debet habere vitam gracie, ergo eam non habet per manducacionem sacramentalem. Nec vitam glorie, | quia si potest habere vitam gracie sine ista manducacione, potest et glorie. Et sicut dicunt sancti doctores et alii | viri sciencia illuminati, est manducacio spiritualis et est manducacio sacramentalis. Spiritualis per fidem et caritatem, unde Augustinus: Crede et*
- Mk 154r
 O 97v
 D 151v

21 Ianuarium *em.* : Ieronimum *codd.* — 25 anniversaria : aniversalia Mk — 26 conservetur : observetur D — 32 servandum est : servandum est. Mater mea me Mediolanum secuta me invenit eciam sabbato non ieiunantem; ceperat fluctuare que ageret. Tunc ego consului de hac re beatissime memorie Ambrosium episcopum. At ille ait: „Cum Romam venio, ieiuno sabbato, cum autem Mediolani sum, non ieiuno. Sic autem et tu, ad quam ecclesiam veneris, eius morem serva. Si cuiquam non vis esse scandalum, nec quemquam tibi.” (*reliqua pars loci*) Mk : *signum omissionis, textus autem deest* O — 36 habentur : habetur Mk — Eciam : Et D — 36-37 manifeste patet ex verbis : patet ex verbis manifeste O — 37 Iohanne : Iohannis D — 38 Filii hominis *om.* O, D — eius *om.* O, D — 40 possit : posset Mk — Aut : autem O, Mk

21 Aurelius Augustinus, Ad inquisitiones Ianuarii liber primus seu Epistola LIV, c. I-II, MPL 33, 200 = D. 12 c. 11, Friedberg I, 29-30

34 *cf.* De consecr. D. 2 c. 13, Friedberg I, 1318 = Pseudo-Augustini De ecclesiasticis dogmatibus liber Gennadio tributus, c. XXIII (al. 53), MPL 42, 1217

35 *cf.* Aurelii Augustini Ad inquisitiones Ianuarii librum secundum seu Epistolam LV, c. XIX, MPL 33, 221-222 = D. 12 c. 12, Friedberg I, 30

37 Iohannes Fianza Bonaventura, Commentarius in Evangelium s. Ioannis, c. VI, Opera omnia VI, Quaracchi 1893, 334; *cf.* Stegmüller, F.: Repertorium biblicum Mediæ Aevi II, n. 1778, IV, n. 5782

manducasti. Sacramentalis sub sacramento, sine sacramentali potest esse salus“, ut Augustinus deducit scribens Bonifacio contra Pelagianorum heresim et habetur De consecratione distincione III^a: „Nulli aliquatenus ambigendum est, tunc unumquemque fidelium corporis sanguinisque Domini participem fieri, quando in
 50 | *baptismate membrum corporis Christi efficitur, nec alienari ab illius panis calicisque* Mk 154v
 | *consorcio, eciamsi antequam panem illum comedat et calicem bibat, de hoc seculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat. Sacramenti quippe illius participacione ac beneficio non privatur, quando ipsum hoc, quod ipsum sacramentum est, invenitur.*“ Et per adversarium, si preceptum esset, tunc lex esset, sed non est
 55 | *lex ergo nec preceptum. Patet consequencia ex verbis Ambrosii in libro De viduis, ubi sic dicit: „Etenim preceptum in subditos fertur, consilium amicis datur. Ubi preceptum est, lex est, ubi consilium est, gracia est. Preceptum, ut ad naturam revocet, consilium, ut ad gratiam provocet. Et ideo Iudeis lex data est, gracia autem electoribus servata est.*“ Et beatus Gregorius 22° Moralium capitulo 21° ostendens, ubi est preceptum et lex et ubi non, dicit: „*Timenti adhuc populo lex est transmissa per servum, diligentibus vero filiis ewangelii est gracia collata per Dominum.*“ Et idem Gregorius late loquitur de lege 10 Moralium capitulo VI° adducens verba Christi Iohannis XV° et Apostoli Romanorum XIII° et ad Gallatas VI. Ex hiis auctoritatibus multa correlaria possent inferri, quod conclusio est
 65 | *falsa, que causa brevitatis comitto intelligentibus et quasi per se nota.*

| Item volentes probare hanc conclusionem supponunt, quod *hec Dominica* D 152r
cena sit generalis et summa medicina cristianis spiritualiter infirmis et fragilibus, sine tamen mortali peccato existentibus in quocunque statu fidelium. Hec suppositio pro prima sui parte est falsa, quia hec cena non est generalis medicina infirmorum. Nam si alia non esset prior in peccatore, hec ipsum mortificaret; patet
 70

47 Pelagianorum : Pellegianorum D — 49 sanguinisque : et sanguinisque Mk — 52 abscedat : accedat Mk — 53 sacramentum est : est sacramentum D — 54 lex esset : esset lex D — 62 VI° : V^o Mk — 65 *ad verbum nota add.* et plana D — 66 conclusionem : questionem Mk — 67 spiritualiter : specialiter D, Mk

48 De consecr. D. 4 c. 131, Friedberg I, 1404-1405, *cf. etiam* De consecr. D. 2 c. 36, Friedberg I, 1326-1327; *cf.* Aurelii Augustini Contra duas epistolas Pelagianorum ad Bonifacium, Romanae ecclesiae episcopum, l. I, c. XXII, MPL 44, 570; *vide etiam* Girgensohn, D.: Peter von Pulkau und die Wiedereinführung des Laienkelches, Göttingen 1964, 241, adnotatio 123, et Kadlec, J.: Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod, Münster 1982, 254, adnotatio s

56 Ambrosius, De viduis, c. XII, MPL 16, 256

60 Gregorius Magnus, Moralium libri sive Expositio in librum b. Job, l. XXII, c. XVIII, MPL 76, 239

62 *cf.* Gregorii Magni o.c., l. X, c. VI, MPL 75, 922

63 *cf.* Ioh. 15,12

63 *cf.* Rom. 13,10

63-64 *cf.* Gal. 6,2

66 Iacobellus de Misa, o.c., 137

de Iuda et patet per Apostolum 1^a Corinthiorum XI: „*Ideo inter vos multi infirmi et inbecilles et dormiunt multi*“ (Augustinus: „*moriuntur morte corporali*“). Presupponit ergo aliam medicinam, scilicet cor contritum vel dolorem pro peccatis et intencionem non peccandi, de qua dicit propheta Psalmo L: „*Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet.*“ Si enim ista non esset, manducacio sacramentalis esset ad mortem, ut Apostolus testatur ubi supra, et per Augustinum et Ambrosium in glosa super ista verba Apostoli et ex verbis | Augustini Mk 155r 1^a, questione 1^a: „*Errant, qui crebra oblatione sacrificii se putant posse mundari non cessantes impie agere.*“ Sed dicerent: Est medicina illis, qui sunt | sine peccatis mortalibus. Si sic, tunc probacio suppositionis est nulla. Ymmo false verba 80 Christi Mathei IX sunt adducta, que dicunt: „*Non est opus valentibus medico, sed male habentibus*“, quia male habentes sunt homines mortaliter peccantes et valentes sunt sine peccatis mortalibus Deo servientes, ut probat ibidem Christus dicens: „*Non veni vocare iustos, sed peccatores ad penitentiam.*“ Ex hoc patet, quod claudicant in suppositione et eius probacione, quia si medicus Christus 85 tantum vocaret peccatores sine peccatis mortalibus et illis tantum vellet dare summam | et generalem medicinam, verba ewangelistarum et sanctorum expositorum transirent, quia Luce XV dicitur: „*Erant aporinquantibus ad Iesum publicani et peccatores, ut audirent illum*“, scilicet tamquam verum Medicum animarum. Non dicit ewangelista sine peccato mortali existentes. Ex hiis per 90 modum correlarii potest responderi ad argumentum primum, quod fundatum est in suppositione et eius probacione, que cum probacione patitur calumpniam, et sic nichil probat.

Item in argumento 2° arguunt a simili sic: „*Sicut baptisacio Spiritus precepta est cuncto populo cristiano in baptisacione sacramentali, sic manducacio corporis Christi realis et spiritualis in sacramentali*“ etc. Cum reverencia negatur similitudo, nam Christus cum baptisacione spirituali expressit et precepit sacramentalem di-

76-77 Augustinum : Ambrosium et per Augustinum Mk — 79 dicerent : diceret D — 80 Si : Sed D — 85 Christus om. Mk — 94 Sicut : Sic D

71 cf. Ioh. 13,26-27

71 1. Cor. 11,30

72 Petrus Lombardus, Collectanea in Epistolam I ad Corinthios, c. XI, MPL 191, 1648

74 Ps. 50,19

77 cf. Pseudo-Ambrosii (Ambrosiaster) Commentaria in Epistolam b. Pauli ad Corinthios primam, c. XI, MPL 17, 244

78 dictum Gratiani ad C. 1 q. 1 c. 95; Friedberg I, 392, cf. C. 1 q. 1 c. 90, Friedberg I, 391 — Sophronii Eusebii Hieronymi Commentaria in Sophoniam prophetam, c. III, MPL 25, 1375

81 cf. Iacobelli de Misa o.c., 137

81 Matth. 9,12

84 Luc. 5,32; Matth. 9,13; Marc. 2,17

88 Luc. 15,1

94 Iacobellus de Misa, o.c., 137-138

cens Iohannis 3°: „Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu“, et non sic expressit et precepit manducacionem sacramentalem cum spirituali. Eciam non est simile, quia manducacio spiritualis est sine sacramentali et salvantur per eam, ut dictum est, sed baptisacio spiritualis non est sine sacramentali, ut sancti dicunt. Salus enim non potest esse in parvulis sine baptisacione sacramentali. Unde Augustinus De baptismo parvulorum et ponitur De consecracione distincione III^a: „Nulla preter baptismum Cristi salus promittitur infantibus. Si per sacramentum, quod ad hoc divinitus est institutum, | in credencium numerum non transeant, in tenebris manent.“ Et idem ibidem deducit, quod in baptisacione sacramentali datur remissio peccatorum mortalium et gracia Spiritus Sancti infunditur, quod tamen non fit in manducacione sacramentali, quia manducacio sacramentalis presupponit remissionem peccatorum et infusionem graciae, ut pretactum est in auctoritate Gorre. Et ad istorum intellectum meliorem Augustinus loquens de baptismo De fide ad | Petrum sic loquitur: „Qualitas male vite ab infidelitate incipit, que ab originalis peccati reatu incium sumit. In quo quisquis ita vivere incipit, ut ante finiat vitam, quam ab eius obligacione solvatur, si unius diei, vel unius hore spacio anima illa vixerit in corpore, necesse est eam cum eodem corpore interminabilia gehenne supplicia sustinere, ubi dyabolus cum angelis suis in eternum est arsurus.“ Idem in Enchyridion: „Quicumque ab illa perdicionis massa, que facta est per hominem primum, non liberantur per unum Mediatorem Dei et hominum, resurgent quidem et ipsi unusquisque cum sua carne, ut cum dyabolo et angelis | eius puniantur.“ Idem ad Petrum: „Firmissime tene non solum homines racione utentes, verum eciam parvulos, qui in uteris matrum vivere incipiunt et ibi moriuntur, sive iam de matribus sint nati sine sacro baptismo, quod datur in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, de hoc seculo transeunt, sempiterno igne puniendos.“ Ex iam dictis auctoritatibus patet intelligenti, quod hoc argumentum

108 fit : sit Mk — 111 De : et De D — 112 quisquis : quisque D — 114 vixerit : vixit D — 116 est arsurus : coarsurus est Mk : cursurus est O — Enchyridion : Enchiridon O — 118 dyabolo : carne D — 119 non : quod non Mk — 121 sint : scilicet O, Mk — 123 auctoritatibus : auctoribus O

98 Ioh. 3,5

104 Aurelius Augustinus, De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum, l. I, c. XXIII, XXV, MPL 44, 128, 129 = De consecr. D. 4 c. 142, Friedberg I, 1408

106 cf. Aurelii Augustini o.c., l. II, c. VII, XXVII, MPL 44, 156-157, 177-178 = De consecr. D. 4 c. 146, Friedberg I, 1408-1409

110 cf. lin. 37

111 Pseudo-Augustinus (Fulgentius Ruspensis), De fide ad Petrum sive De regula verae fidei, c. III, MPL 40, 764-765, MPL 65, 688

116 Aurelius Augustinus, Enchyridion ad Laurentium sive De fide, spe et charitate, c. XCII, MPL 40, 274

119 Pseudo-Augustinus (Fulgentius Ruspensis), De fide ad Petrum sive De regula verae fidei, c. XXVII, MPL 40, 774, MPL 65, 701 = De consecr. D. 4 c. 3, Friedberg I, 1362

secundum non valet nec est similitudo. Ymmo hoc argumentum posset multos inducere in errorem.

125

Ad auctoritates, quas allegant, et specialiter Cypriani et Alberti, si sunt verba ipsorum in forma, possem eas negare, nam et adversarii sanctos et alios doctores modernos, qui accepti sunt ab ecclesia, reiciunt. Sed tamen sic breviter dico, quod sancti et alii doctores manducare et bibere sub bina specie non precipiunt, sed in manducatione memoriam Christi passionis precipiunt et fundant se in verbis Christi, qui dixit: „*Hoc facite in meam commemorationem*“, et Apostoli 1^a Corinthiorum XI. Et pro isto expresse est Ieronimus et Bernhardus in tractatu ad Petrum, que causa brevitatis obmitto. Hec scribo, sed sto ad informationem meliorem, si qua est ex verbis Christi ac suorum | sanctorum apostolorum et sanctorum doctorum, qui de hac materia multa scripserunt. Quatuor enim sunt gravia in sacra Scriptura circa que, qui errat, non est leve peccatum, scilicet de sancta Trinitate, de predestinatione, de incarnatione Christi et de venerabili sacramento, circa quod tempore sanctorum doctorum multe currebant hereses. Alii enim dividebant sacramenta ut Nestorius, de quo late loquitur Bernhardus in suis epistolis, alii ordinem non servabant, sed singulis dividebant, prout volebant, de quibus loquitur beatus Augustinus De civitate Dei dicens: „*Videns enim dyabolus templa demonum deseri et in nomine liberantis Mediatoris currere genus humanum movit hereticos, qui sub vocabulo cristiano doctrine resisterent cristiane. Qui enim in ecclesia Christi morbidum aliquid pravumque sapiunt, si correpti, ut sanum rectumque sapiant, resistunt contumaciter, suaque pestifera doctmata emendare nolunt, sed defensare persistunt. Heretici fiunt et habentur in exercitiis inimicis. Et hii etiam sic malo suo prosunt veris catholicis, dum Deus utitur etiam malis bene, et diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Omnes enim inimici ecclesie, vel errore cecati, vel malicia depravati, prosunt, quia si accipiunt potestatem*

130

135

140

145

129 quod om. D — et bibere om. Mk — 132 expresse est : est expresse D, Mk — 135 sanctorum doctorum : doctorum sanctorum D — 135-136 enim sunt : sunt enim Mk — 136 qui errat : errant Mk — peccatum : peccatum, sed grande D — *ad verbum* scilicet *add. credere* D — 137 predestinatione : incarnatione D — incarnatione Christi : predestinatione D — et de : de om. O — 139 late om. D — 140 non om. D — 143 movit : monuit Mk — 149 potestatem : partem D

126 cf. Iacobelli de Misa o.c., 139-140

126 cf. Thascii Caecilii Cypriani Epistolam LXIII, 1, CSEL 3, 701

126 cf. Alberti Magni Librum De sacramento Eucharistiae, d. III, tr. II, c. V, Opera XXI, Lugduni 1651, 62

131 Luc. 22,19, 1. Cor. 11,24

132 cf. Pseudo-Hieronimi Commentarium in Primam epistolam ad Corinthios, MPL 30, 752

132 cf. Pseudo-Bernardi Sermonem de excellentia ss. sacramenti et dignitate sacerdotum, MPL 184, 984-985

139 cf. Bernardi Claraevallensis Epistolas 330, 331, 332, 336, 338, MPL 182, 536-538, 540, 543

141 Aurelius Augustinus, De civitate Dei ad Marcellinum contra paganos, l. XVIII, c. LI, MPL 41, 612-613

- 150 *corporaliter affligendi, exercent pacienciam. Si vero male senciendo adversantur, exercent eius sapienciam.* Ab adversario enim mota questio discendi existit occasio. Multa quippe ad fidem catholicam pertinencia dum hereticorum | calida O 99r
inquietudine exagitantur, ut adversus eos defendi possint, et considerantur diligencius et intelliguntur clarius et predicantur instancius. Hereticorum enim
155 genus callidum non spiritu sapiencie, sed inpaciencie, dum pacem catholicam perturbat, in usum cedit proficiencium, secundum illud filius eruditus sapiens erit, imprudente autem ministro utetur. Ideo idem Augustinus dicit De vera | religione: „*Utamur eciam hereticis, non ut eorum approbemus errores, sed ut catholicam doctrinam adversus eorum insidias asserentes vigilanciores et cauciores simus.*“ D 154r
160 Prosunt ergo nobis heretici | non verum docendo, quod nesciunt, sed ad verum querendum et aperiendum catholicos excitando, ideoque divina providencia hereticos multos esse permittit, ut cum insultant nobis et interrogant nos, que nescimus, sic excuciamus pigriciam et divinas Scripturas nosse cupiamus. Idem Augustinus: „*Hereticus vero est, qui alicuius temporalis comodi et maxime glorie principatusque sui gracia falsas ac novas opiniones gignit vel sequitur. Qui autem huiusmodi credit, ymaginacione veritatis ac pietatis illusus est.*“ Ideo tempus periculosum est nec scit se homo quo divertere. Nam si antiqui hanc opinionem, que nunc currit, ignoraverunt et precepto contrariabantur, dampnati sunt, quia ignorancia non excusat peccatum, ymmo ignorans ignorabitur. Et Veritatis voce dicitur: „*Servus sciens voluntatem etc. plagis multis vapulabit. Et nesciens voluntatem eciam non excusatur.*“ Ex hiis patet, quod grave est confirmare talia et talibus ex abrupto adherere, quia melius est pie confiteri ignoranciam quam temerarie confirmare, quod nescit homo. Et Ambrosius dicit in Exameron: „*Libenter fateor me nescire, quod nescio, ymmo quod scire nichil proderit.*“ Ideo
175 in humilitate volo expectare finem, spem firmam habens quod in hoc sequens doctores antiquos non errabo.

Item contra totam conclusionem *Magna sacramentalis cena etc., dum comodosse haberi potest, est precepta.* Ergo: Non sumens eam, *dum comodosse habere potest,* peccat mortaliter, quia facit contra preceptum et potens adimplere comodosse

151 exercent : exercentes Mk — 153 inquietudine : inquietitudine Mk — 156 cedit : sedit Mk — 157 dicit om. D — 163 sic em. : ut sic codd. — 165-166 Qui autem huiusmodi : Huiusmodi autem qui D — 166 tempus : ad tempus Mk — 167 antiqui : aliqui D — 170 multis vapulabit : vapulabit multis Mk — etc. O — 171 voluntatem : voluntatem Domini Mk — 177 conclusionem : questionem Mk — 178 habere : haberi D

155 cf. Eph. 1,17

158 Aurelius Augustinus, De vera religione, c. VIII, MPL 34, 129

164 Aurelius Augustinus, De utilitate credendi ad Honoratum, c. I, MPL 42, 65 = C.24 q.3 c.28, Friedberg I, 998

169 cf. 1. Cor. 14,38

170 cf. Luc. 12,47-48

174 Ambrosius, Hexameron, l. VI, c. II, MPL 14, 244

- D 154v illud. | Sed hoc expresse est contra beatum Augustinum et habetur De consecra- 180
 cione distincione II^a: „Dixerit quispiam non cottidie accipiendam eukaristiam,
 alius affirmat cottidie; faciat unusquisque, quod secundum fidem suam pie credit
 esse faciendum. Neque enim inter se litigaverunt aut quisquam eorum preposuit se
 alteri, Zacheus et ille centurio, cum alter eorum gaudens in domum suam suscepit
 Dominum, alter dixit: Non sum dignus, Domine, ut intres sub tectum meum.“ 185
- O 99v Ecce qui exemplo centurionis | comodosse potest habere et non accipit, meretur.
 Idem Augustinus confirmat hoc, ut habetur distincione V. Inter cetera dicit lo-
 quens de muliere, que menstruam patitur sangwinis: „Si vero in fluxu sangwinis
 | posita laudabiliter potuit vestimentum Domini tangere, cur etiam que mens- 190
 truam patitur sangwinis, non liceat ei ecclesiam intrare?“ Et infra: „Sancte autem
 communionis misterium in eisdem diebus percipere non debet prohiberi. Si autem
 ex veneracione magna non presumit percipere, laudanda est, quodsi perceperit, non
 est iudicanda. Bonarum quippe mencium est et ibi culpas suas agnoscere, ubi culpa
 non est, quia sepe sine culpa agitur, quod venit ex culpa“ etc. Ecce quam manifeste
 patet ex verbis huius sancti, quod sacramentalis cena, dum comodosse haberi 195
 potest loco et tempore oportunis, non est precepta, quia potest eam meritorie
 non percipere. Et pono casum possibilem, ut sit homo habens tantam fidem, ut
 centurio habuit. Talis homo per multos dies vite sue faciat se indignum et dicat:
 „Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum sacramentaliter“, et sic
 moriatur instantanee. Quero, an peccavit talis homo vel an fuit transgressor pre- 200
 cepti, quod non manducat cenam sacramentalem. Si peccat, tunc Christus male
 et erronee laudavit fidem centurionis, si non peccat, | habeo intentum, quod
 D 155r Magna cena sacramentalis etc. non est precepta. Et quod talis homo non debeat
 iudicari peior illo, qui cum Zacheo Cristum accepit, patet ex auctoritatibus
 Augustini prius allegatis. Nam alter alteri se non preposuit, in 2^a si ex veneracione 205
 magna non presumit, laudandus est. Sed diceret adversarius: Adminus semel in
 vita vel aliquociens, dum comodosse haberi potest, est preceptum. Tunc staret,
 quod aliquando comodosse posset habere et ex humilitate nolens percipere, non
 faceret contra preceptum, quod est expresse contra conclusionem. Timendum

181 *Dixerit em.* : *Dixerunt codd.* — accipiendam : accipere D : accipiendum Mk — 183 quisquam : quispiam Mk — preposuit se : se om. Mk — 187 Inter : Ita inter Mk — 188 menstruam : menstrua D — patitur : paciebatur D — 189-190 menstruam : menstrua D — 202 laudavit : mandavit Mk — 203 Magna cena : Cena magna D — 208 nolens : volens Mk

181 cf. Aurelii Augustini Ad inquisitiones Januarii librum primum seu Epistolam LIV, c. III, MPL 33, 201 = De consecr. D. 2 c. 13, Friedberg I, 1319

188 Gregorius Magnus, Epistolarum I. XI, Epistola LXIV ad Augustinum, Anglorum episcopum, responsio beati Gregorii papae ad decimam interrogationem Augustini, MPL 77, 1194 = D. 5 c. 4, Friedberg I, 8

190 Gregorius Magnus, o.c., MPL 77, 1195 = D. 5 c. 4, Friedberg I, 8-9

199 cf. Matth. 8,8

205 cf. lin. 181, 188, 190

- 210 est ergo, ne multi nunc essent de numero talium, de quibus loquitur beatus
 Augustinus De verbis Apostoli: „Multi de isto profundo querentes reddere racio-
 nem atque secundum coniecturas cordis sui inscrutabilem altitudinem iudiciorum
 Dei cogitare conantes in fabulas vanitatis abierunt.“ Et infra: „Ierunt | hii tales Mk 157v
 post cogitationes suas et volentes disputare de Dei profundo mersi sunt in profun-
 dum.“ Et infra: „Melior est ergo fidelis ignorancia quam temeraria sciencia.“
- Item pro illa auctoritate Iohannis VI°: „Nisi manducaveritis“ etc. Ex illa enim
 trahere volunt, quod sub speciebus sacramentalibus manducare et bibere esset
 preceptum. Crisostomus Omelia 47^a super Iohanne sic loquitur: „Spiritus est, qui
 | vivificat, caro non prodest quidquam.“ Et infra: „Oportet ea, que de me sunt, spi- O 100r
 ritualiter audire. Qui enim carnaliter audit, nichil proficit neque lucro potitus est.
 Carnale vero erat hoc, id est dubitare, qualiter de celo descendit, et hoc, id est esti-
 mare, quoniam filius est Yoseph, et qualiter potest nobis carnem dare manducare.
 Hec omnia carnalia oportebat mistice | et spiritualiter intelligere.“ Et infra: „Verba, D 155v
 que ego locutus sum vobis, spiritus sunt et vita. Quid sibi est, spiritus sunt? Spiritu-
 alia sunt, nichil habencia carnale neque consequenciam naturalem, sed eruta sunt
 ab omni tali necessitate, que in terra et in legibus, que hic posite sunt, alium autem
 habent intellectum et alternum.“ Ex verbis huius sancti intelligens potest trahere
 sensum catholicum, quod Christus illa verba Iohannis VI° „Nisi manducaveritis“
 etc., ut aparet, solum locutus est ad spiritualem et divinam manducacionem
 preceptive. Unde dicit Crisostomus, quod ista sunt spiritualia, nichil habencia
 carnale, hoc est sensibile, et habent alium intellectum, id est spiritualem, ut idem
 dicit. Et pro isto est Ieronimus, ut habetur De consecracione distincione II^a:
 „Dupliciter intelligitur caro Cristi, vel illa, que crucifixa est et sepulta, vel spiri-
 tualis illa atque divina, de qua ipse ait: Caro mea vere est cibus et sanguis meus
 235 vere est potus etc., et: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis etc.“ Ex hiis ad

211 Multi : Multo O : om. D — 218 47^a : 4^a Mk — Iohanne : Iohannem Mk — 222-223 et quali-
 ter...Hec om. O — 224 sunt et vita : et vita sunt D — 227 potest om. D — 230 preceptive :
 preceptum Mk — 235 ad om. D

211 cf. Aurelii Augustini Sermonem de Scripturis CLXV (Sermo de verbis Apostoli 7), c. V,
 MPL 38, 905

213 *ibidem*

215 Aurelii Augustinus, Sermo de Scripturis XXVII (Sermo de verbis Apostoli 20), c. III, MPL
 38, 179

216 Ioh. 6,54

217 cf. Iacobelli de Misa o.c., 138-139

218 Ioh. 6,64

219 cf. Joannis Chrysostomi Homiliam XLVII in Joannem, MPG 59, 265

223 cf. *ibidem*

233 cf. Sophronii Eusebii Hieronymi Commentaria in Epistolam ad Ephesios, l. I, c. I, MPL 26,
 451 = De consecr. D. 2 c. 49, Friedberg I, 1332; cf. etiam Petri Lombardi Sententias, l. IV,
 d. VIII, MPL 192, 857

auctoritatem Augustini, quam allegant pro se Omelia 23^a super Iohanne super dicto verbo, et concludendo dicunt, quod ista verba Iohannis *de utraque manducatione simul debent intelligi preceptive*, apparet michi pro nunc dicere, quod false secundum caput proprium asscribunt Augustino ista verba intelligere de utraque simul preceptive, et timeo, ne volentes plus sapere quam oportet sapere multos inducant in errorem, nam Augustinus manifeste ista verba exponit de sola manducatione spirituali, que omnibus est sub precepto. Ponitur enim De consecratione distincione IIII^a, ubi sic loquitur ad Bonifacium contra heresim Pellagianorum „Nulli aliquatenus“, et prius dictum est. 240

Mk 158r
D 156r | Item ad auctoritatem Remigii apparet michi, quod magnam | iniuriam faciunt beato Remigio dicentes, quod *indicit necessitatem sumere sub speciebus sacramentalibus*. Ad suum enim placitum verba pauca sumpserunt, sed caudam, in qua se clare exponit, abstraxerunt. Unde in Omelia super Iohanne VI° sic dicit: „Cibus iste spiritualis et potus ita sumentes saciat, ut nesciant iterum esuriam, quoniam eos, a quibus sumitur, immortales et incorruptibiles facit. Nam per hunc cibum promeretur sanctorum perfecta societas, ubi est plena pax, et illa beata ac consors electorum unitas, quam comendat Apostolus dicens: Unus panis, unum corpus multi sumus in Cristo. Ad hanc denique demonstrandam Dominus et Redemptor noster corpus et sanguinem suum ex illis rebus voluit consecrari, que ex multis particulis | ad unum aliquid rediguntur. Nam panis ex multis granis conficitur, vinum ex multis uvis etc. Sic unitas ecclesie, que est corpus Cristi, ex multis fidelium personis constat.“ Et sequitur: „Iam vero consequenter, quomodo illud fiat et quid sit manducare corpus et sanguinem eius bibere, exponit dicens: Qui manducatur, inquit, meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in eo. Hoc autem profecto est hanc escam manducare et hunc potum bibere manere in Cristo et Cristum in se mansorem habere. Atque ideo peccator aliquis et indignus, qui non manet in Cristo et in quo non manet Kristus, licet carnaliter et visibiliter manducet et sacramentum corporis Domini dentibus alterat et in viscera transfundat, non tamen spiritualiter manducare credendus est neque enim ad salutem, sed ad 245 250 255 260

239-240 de utraque om. D — 240 preceptive : preceptiva Mk — 244 Pellagianorum : Pellegianorum D — 252 consors : concors Mk — 254 consecrari : consecrare Mk — 256 uvis om. O — 260 profecto : pro facto O — 261 mansorem : mansurum Mk — 263 viscera : visceribus D — 264 credendus : credendum Mk

236 cf. Aurelii Augustini In Joannis evangelium tractatum XXVI, MPL 35, 1613-1614

237 Iacobellus de Misa, o.c., 139

244 vide lin. 48

245 cf. Remigii Antissiodorensis Homilias Quadragesimales, MS bibl. Univ. Prag. X A 13, f. 69r^b

246 Iacobellus de Misa, o.c., 140

249 Remigius Antissiodorensis, o.c., f. 69v^{a-b}; cf. etiam Aurelii Augustini In Joannis evangelium tractatum XXVI, MPL 35, 1614

257 Remigius Antissiodorensis, o.c., f. 69v^b; cf. etiam Aurelii Augustini In Joannis evangelium tractatum XXVI, MPL 35, 1614-1615

- 265 *iudicium tanto participat sacramento, qui indignus et maculatam habens conscientiam presumit ad terrificum et vivificum propinquare misterium, quod nullus alius digne sumit, nisi | qui mundum cor habere studuerit Domino dicente: Beati D 156v mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Ex verbis huius sancti patet, quod qui vult hoc consilium, quod amicis datur secundum Ambrosium, et illud Salomon
- 270 *„edite, amici mei, et bibite et inebriamini, karissimi,”* adimplere, scilicet ut manducaret et biberet sub speciebus sacramentalibus, prius debet beatus esse. Ideo in magno timore ad hanc mensam debet accedere homo nec debet dicere se per hoc preceptum Dei adimplere, quia nescit, utrum digne vel indigne accipit. Nam si dicit se per hoc preceptum Dei et legem adimplere, sine dubio scit se digne accipere et scit se Deo placere per hoc factum, et per consequens scit se dignum amore et non odio, quod est expresse contra scripturam utriusque
- 275 *Testamenti. Salomon enim dicit: „Nescit homo, utrum odio vel amore sit dignus.”* Et verus Salomon Christus Iesus dixit discipulis suis: *„Cum omnia bene feceritis, dicite: Servi inutiles sumus.”*

265 maculatam : immaculatam D — 269 hoc *om.* D — 270 et bibite *om.* D — 276 utriusque : utrimque O — 278 suis *om.* O — 279 sumus : sumus etc. D : sumus. Amen Mk

269 *cf. lin. 56*

270 Cant. 5,1

277 Eccles. 9,1

278 Luc. 17,10

